

Ozbrojené konflikty na území bývalé Jugoslávie

John B. Allcock, Marko Milivojevič, John J. Horton (eds.): Conflict in the Former Yugoslavia: An Encyclopedia. ABC-CLIO, Denver, Santa Barbara, Oxford 1998, 440 stran, ISBN 0-87436-935-5 (hc), ISBN 1-57607-045-X (pbk).

Tim Judah: Kosovo: War and Revenge. Yale University Press, New Haven, London 2000, 360 stran, ISBN 0-300-08313-0 (hbk), ISBN 0-300-08354-8 (pbk).

Na českém knižním trhu se letos objevily dvě knihy, věnované ozbrojeným konfliktům na území bývalé Jugoslávie. Přestože jsou nesrovnatelné přístupem, formou, strukturou i vlastním obsahem, svým způsobem se vhodně doplňují. Společně však mají jedno; jejich autory jsou lidé dlouhodobě se věnující dané problematice. Nejde tedy o pokusy svězt se na vlně krátkodobého čtenářského zájmu. Přitom obě knihy přinášejí takové množství informací, že by neměly chybět v knihovně nikoho, kdo se problematikou konfliktů v prostoru bývalé Jugoslávie podrobněji zabývá.

Publikaci *Conflict in the Former Yugoslavia: An Encyclopedia* nejdůležitěji představuje už sám název. Jde skutečně o klasickou encyklopedii se slovníkovým řazením hesel, týkajících se průběhu moderních konfliktů na území bývalé Jugoslávie zhruba do roku 1997. Přitom její těžiště spočívá v období válek v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině (1991–1995). Encyklopedii zpracoval tým 29 autorů většinou z britských univerzit (většinou z Bradfordu) a několika odborníků z Kanady, z USA a z Francie. Vedoucími projektu a editory jsou: vedoucí výzkumu na katedře jihovýchodoevropských studií na univerzitě v Bradfordu – *John B. Allcock* – a jeho dva tradiční spolupracovníci z téže univerzity – *Marko Milivojevič* a *John J. Horton*. Všichni tři editoři jsou zároveň hlavními přispěvateli.

John B. Allcock, jenž se již řadu let věnuje problematice Jugoslávie a bývalé Jugoslávie, a to především ze sociálně-antropologického pohledu, patří k osobnostem, podílejícím se na formování britské zahraniční politiky vůči Balkánu. Je rovněž zkušeným editorem několika sborníků. Z nich je třeba upozornit především na sborník *Yugoslavia's Security Dilemmas: Armed Forces, National Defense and Foreign Policy* (Oxford, New York, Hamburg 1988), který zmíněný autor editoval společně s *M. Milivojevičem* a do něhož přispěl i *J. J. Horton*. Dalším významným sborníkem je *Yugoslavia in Transition: Choices and Constraints* (Oxford 1992), který již editovali všichni tři zmínění autoři společně. Oba uvedené sborníky pak *Conflict in the Former Yugoslavia: An Encyclopedia* předznamenal a současná encyklopedie shrnuje faktografické vědění, které tito tři spoluautoři shromáždili od rozpadu Jugoslávie.

John B. Allcock se ohledně konfliktu na území bývalé Jugoslávie věnuje především různým aspektům problému nacionální identity. V recenzované encyklopedii je především autorem hesel týkajících se obecných politologických pojmů (demokratizace, etnicita, genocida, sdělovací prostředky, uznání státu) v jugoslávském kontextu, hesel antropologických, vysvětlujících příčiny konfliktů (od shrnující úrovně – náboženství, jazyková otázka, kulturní zlomová linie – k úrovni detailní – katolická církev, cyrilice apod.) a hesel týkajících se etnické skladby jugoslávského prostoru a jeho historického vývoje (muslimové v Jugoslávii, Chorvatsko atd.). Zpracoval rovněž portréty osobností spojených s uvedenými pojmy, portréty příslušníků pozdní komunistické elity, zmínky o lokalitách podílejících se na utváření národnostního povědomí a hesla věnovaná nejdůležitějším pojmům současné války, především v Bosně a Hercegovině (Daytonská dohoda, Hercegov-Bosna).

V této souvislosti je třeba připomenout, že jde v zásadě o příručku, která neposkytuje prostor k hlubší analýze, ale nanejvýš prostor k prezentování zhuštěných výsledků analýzy provedené při jiné příležitosti. Přesto šíří záběru podává *Conflict in the Former Yugoslavia: An Encyclopedia* dobrý obraz zvoleného tématu, jeho nejrůznějších aspektů a politických, sociologických, historických i vojenskostrategických rovin. Ve snaze prezentovat konflikt v celé jeho komplexnosti právě Allcockovy příspěvky tvoří základ celé publikace a je patrné, že je hlavním autorem koncepce celého díla.

Druhý z editorů recenzované encyklopedie – *Marko Milivojević* – je ve svém záběru podstatně specializovanější. Jeho doménou jsou vojenské a obecně bezpečnostní aspekty jugoslávské krize a nejinak je tomu i u jeho příspěvků v tomto díle. Zpracoval hesla týkající se této problematiky od detailních (pozemní miny) přes politicko-bezpečnostní (mezinárodní monitoring, strategická rovnováha, výzvědné služby) otázky velmi zasvěceně. Podrobné jsou především jeho výklady o vzniku, vnitřní struktuře, vývoji a politickém usměrnění domácích ozbrojených formací, ať už je to vlastní Jugoslávská lidová armáda (původní objekt Milivojevičova zájmu od 80. let), nebo armády vzniklé v průběhu válek – chorvatská, bosenská, bosenskosrbská. Kromě toho je M. Milivojević autorem velké části osobních portrétů (především politiků a vojáků), které v knize patří k nejčastějším heslům, a některých hesel týkajících se celého prostoru (inflace).

Třetí z editorů – *John. J. Horton* –, profesním zaměřením archivář, se rovněž věnuje vojenskostrategické problematice jugoslávského prostoru. Na rozdíl od Milivojeviće však neprovádí analýzy, nýbrž shrmažďuje základní fakta. Kromě nemalého množství osobních portrétů je autorem hesel z oblasti politické geografie, týkajících se měst, řek, pohoří a hor se strategickým významem (po osobních portrétech je to asi nejčastější typ hesla), a oddílů popisujících rozhodující události především z války v Bosně a Hercegovině.

Další hesla jsou věnována státům přímo či nepřímo zapojeným do krize (tedy hlavně velmocem, většinou členských států Evropské unie a NATO a sousedním zemím) a jejich přístupu ke krizi, jakož i mezinárodním organizacím (OSN, OBSE, Organizaci islámské konference) a institucím (Mezinárodnímu měnovému fondu, Mírové konferenci o bývalé Jugoslávii, Mezinárodnímu trestnímu tribunálu pro válečné zločiny) a mezinárodním misím v prostoru bývalé Jugoslávie. Z „vnitřních“ témat recenzovaná encyklopedie přináší medailony důležitých politických stran, dokumenty utvářející politický vývoj (Islámská deklarace Aliji Izetbegoviće, Kačanická ústava „Republiky Kosovo“), podrobnosti z oblasti ekonomiky a historie. Zmiňuje se i o sporných bodech mezi jednotlivými nástupnickými republikami.

Ostatní spoluautoři přispívali podle svého zaměření, ať už regionálního (Řecko, Kosovo), nebo jiného (ekonomika). Tím je dána i jistá nedůslednost při výběru hesel, kterou nelze přehlédnout. Jistěže vzhledem k tematické šíři i k velkému počtu spoluautorů nelze dosáhnout ideální vyváženosti. A kromě toho je zřejmé, že autorským záměrem bylo nabídnout výsledky odborného bádání v populární formě méně zasvěceným čtenářům. Proto je zbytečné hledat informace o příliš velkých podrobnostech, které nejsou obecně známy. Někomu může scházet alespoň zmínka (ne-li samostatné heslo) o hlavním logistikovi bosenské armády Halidu Čengićovi, který armádu leckdy ovlivňoval více než vrchní velitel. Toto heslo by v encyklopedii ovšem hledal člověk, jenž již o této osobě ledacos ví. I méně zasvěcený čtenář by však hledal portrét např. albánského prezidenta Sali Berishy nebo generála Tihomira Blaškiče, svého času vrchního velitele bosenskochorvatských sil a již před lety jednoho z čelných obviněných před mezinárodním tribunálem. Zdá se, že jde spíše o věc metody, respektive její nedostatečnosti. Je prezentován např. nacionalistický představitel maďarské menšiny ve Vojvodině, ale nacionalistický představitel Muslimů ze Sandžaku nikoli. Osobnosti srbské národnosti jsou zastoupeny na odpovídající úrovni, zatímco Chorvaté spíše letmo.

Obdobně jsou pečlivě zpracováni představitelé politické scény kosovských Albánců, ačkoli Kosovo 90. let je v encyklopedii jinak víceméně na okraji zájmu a hesla týkající se

Kosovo jsou dílem osamělého běžce. Napovídá to, že jednotliví autoři spíše přispěli podle svého uvážení, než aby tvořili skutečný tým. Přestože autoři i editoři odvedli kvalitní práci, schází jim zkušenost se zpracováním encyklopedií. Proto např. portréty osobností nemají pevnou „kostru“; u některých je uvedeno datum a místo narození, u jiných nikoli, u některých je podána skutečná biografie, u jiných pouze její část, bezprostředně související s jugoslávskou krizí 90. let. Nikoho nenapadlo přibrat do týmu právníka, takže ačkoli jsou ekonomická témata podána snad až s příliš velkou pečlivostí (bankovníctví), schází zpracování např. právního nástupnictví po bývalé Jugoslávii. Někde je zase patrné, že scházelo vedení a pravidelná týmová spolupráce, takže ačkoli autoři, věnující se převážně určitému regionu či republice, popsali tamní důležité politické strany, nikoho nenapadlo zařadit samostatné heslo věnované sociální demokracii, která je sice v různých republikách různě silná či slabá, ale vzájemně spolupracuje.

Uvedená nedůslednost recenzované encyklopedie je větším nedostatkem než občasné faktické chyby, které se zde vyskytují. Nejzávažnější faktickou chybou, pravidelně se opakující, je záměna demografických údajů pro okres a okresní město; je-li udáván počet obyvatel okresu jako počet obyvatel města, dochází často ke značnému zkresení, podobně uvádí-li se národnostní složení. Jinak lze říci, že autoři jsou velmi přesní tam, kde se téma vztahuje spíše k zahraničí, k mezinárodní politice apod., čím více se však blíží detailům z terénu, ztrácí se rozlišovací schopnost. Může se tak stát, že autor zamění koalici občanských stran vládnoucí v Tuzle s místní nevládní organizací Občanské fórum.

Obecně však klady této recenzované publikace jasně převažují nad občasnými nedostatky. Encyklopedie je doplněna přílohami – základními mapkami dokreslujícími danou problematiku, pečlivě zpracovanou chronologií od začátku druhé světové války v Jugoslávii (podrobně ovšem až od 80. let) do prosince 1997 a textem Daytonských dohod. Rejstřík je poměrně dobře zpracován, avšak bibliografie zahrnuje pouze anglické, popřípadě některé německé a francouzské prameny. Nelze proto zjistit, do jaké míry autoři čerpali ze srbskochorvatských, slovinských, albánských a dalších zdrojů, a to především z primárních. To, že je bibliografie výběrová, vysvětlují editoři tím, že je určena pro studenty, a toto vysvětlení lze akceptovat.

Průvodní slovo k bibliografii, upozorňující, že „*může být použitelná pro studenty snažící se nalézt další základní četbu*“, napovídá, že celá publikace není jen výsledkem práce odborného autorského týmu, nýbrž univerzitního odborného pracoviště, tedy věci u nás stále nepřilíhly zdomácnělou. Může proto posloužit i jako podnět. Do autorského kolektivu se zapojili odborníci více generací, dokonce i studenti, což je v českých podmínkách téměř nepředstavitelné. Zájem, který za krátkou dobu publikace vzbudila mezi studenty Univerzity Karlovy zajímavými se o jugoslávskou problematiku, svědčí o tom, že jde o model životaschopný, dávající úspěšné výsledky.

Jak již bylo výše řečeno, Kosovo 90. let bylo v publikaci *Conflict in the Former Yugoslavia: An Encyclopedia* na okraji zájmu. Není divu, protože byla dokončena těsně předtím, než se tichý konflikt mezi Albánci a srbským státem změnil v otevřený ozbrojený střet. I jiné kvalitní, většinou historické publikace, věnované Kosovu, víceméně pomíjejí vyvrcholení současného konfliktu. Mezi různými publikacemi, rychle reagujícími na převratné změny, zatím jediná kniha britského novináře *Tima Judaha Kosovo: War and Revenge* zaplňuje uvedenou mezeru kvalitním způsobem. Jde o publikaci zcela jiného druhu, než je ta předchozí; už jen tím, že T. Judah strávil léta 1990–1995 a 1998–1999 v Bělehradě a informace nepřebíral od jiných, nýbrž je jako žurnalista sám sbíral.

Jako mnoho svých kolegů se i T. Judah snaží dát své práci – pokud možno – populárně-vědecký ráz. Na prvních šedesáti stranách podává ve zkratce dějiny Kosova od památné bitvy do konce 80. let. Třebaže čtenáři pochopitelně určitý úvod potřebují, jsou první dvě kapitoly nejdiskutabilnější částí celé knihy. T. Judah se již před časem pokusil podobným způsobem zúročit své zkušenosti z prvního bělehradského pobytu, kdy působil

jako dopisovatel pro Chorvatsko a pro Bosnu a Hercegovinu, ve své knize *The Serbs: History, Myth, and the Destruction of Yugoslavia*. Ačkoli jde o knihu bezpochyby zajímavou, zpracování tématu pokulhává proto, že žurnalistické pojetí se liší od pojetí odborného. A kdo se bez potřebných akademických zkušeností pustí do psaní odborného díla, snadno ztroskotá. T. Judah není ovládnut pocitem vlastní výlučnosti a neomylnosti jako jeho kolega Misha Glenny, ani není přesvědčen o tom, že je odborníkem na bývalou Jugoslávii ve vědeckém významu toho slova. Skutečně přínosná je však hlavní část nynější knihy o Kosovu, věnovaná 90. letům a pojatá žurnalisticky.

Bohužel, úrovně, kterou nastavili např. jeho kolegové z BBC – *Laura Silber* a *Alan Little* –, autoři výborné publikace *The Death of Yugoslavia*, T. Judah ve své knize nedosáhl. Ve srovnání s uvedenou knihou je publikace *Kosovo: War and Revenge* méně přehledná a její autor se méně úspěšně vyrovnal s nutností popisovat děje odehrávající se v terénu a současně události na mezinárodní scéně, což je posíleno tím, že T. Judah do textu často zařazuje pasáže reportážního charakteru. Zároveň je však třeba uvést, že ve shodě s velmi seriózním novinářstvím zařazuje T. Judah do textu odkazy na prameny, knihu doplnil rejstříkem, základní bibliografií a dvěma dodatky – přehledem demografického vývoje Kosova v letech 1948–1991 a textem rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 1244, vztahující se ke kosovské krizi.

Přes veškeré uvedené nedostatky platí hodnocení vyslovené v úvodu; T. Judah je jediným autorem, který zatím dokázal publikovat skutečně zasvěcenou knihu věnovanou konfliktu v Kosovu v letech 1997–1999 a jeho zákulisí. Zmíněné nedostatky lze omluvit i aktuálností tématu a potřebností takové publikace. T. Judah přináší velké množství údajů týkajících se především Kosovské osvobozené armády (UCK), do relativně nedávné doby představující enigmu pro okolní svět. V knize jsou s větší či menší podrobností zpracovány otázky, budící největší zájem – okolnosti vzniku UCK, jejího financování, výcviku bojovníků a jejich přechodu ze severní Albánie do Kosova, ideologického zázemí a přístupu čelných představitelů kosovskoalbánské politické i společenské elity k ozbrojenému boji. Zvláště cenné je to, že se autor snažil čerpat z interview s významnými postavami událostí spojených s tímto bojem, podobně jako to učinili autoři knihy *The Death of Yugoslavia*.

Kromě toho jsou ve druhé recenzované knize zachycena mezinárodní jednání o Kosovu v letech 1998–1999, přístup předních světových politiků a států ke kosovské krizi, jakož i průběh bombardování Srbska v roce 1999 z pohledu zevnitř, stejně jako zákulisí jednání mezi NATO a jugoslávským velením o stažení z Kosova. To jsou však přece jen témata, analyzovaná již alespoň dílčím způsobem jinde, a hlavně jde o informace obecně dostupné, umožňující každému utvořit si vlastní názor.

Zato závěrečná kapitola Judahovy knihy – *Zitřejší vládcí Kosova* –, v níž se autor zamýšlí – pravda, ve zkratce – nad současným stavem a budoucím vývojem, nad tím, co která strana (albánská, srbská i NATO) očekávala a jaké jsou její možnosti ovlivnit výsledný budoucí stav. Navozuje tak citlivé otázky, jako jsou možnosti budoucnosti UCK nebo sjednocení Kosova s Albánií. Sice zkratkovitě – jak již bylo řečeno –, avšak v imponující šíři nabízí řadu postřehů ze současného Kosova, takových, které i nezasvěcenému čtenáři umožňují pochopit, že problém kosovské současnosti je mnohem komplexnější než prostá rovnice albánsko-srbských vztahů, jaká je většinou prezentována ve sdělovacích prostředcích.

Obě publikace – *Conflict in the Former Yugoslavia: An Encyclopedia, War and Revenge* – představují svým způsobem rekapitulaci ukončených válečných konfliktů v Chorvatsku, v Bosně a Hercegovině a v Kosovu.

Filip Tesař